

ZAMONAVIY DINLAR VA DINIY MAFKURALARNING KELAJAGI: RAQAMLI INQILOB VA E'TIQOD TRANSFORMATSIYASI.

O'rinov Umidjon Dehqonboy o'g'li

Ahrorova Madina Raxmatovna

Samarqand Davlat Pedagogika instituti

madinaakhrorova gmail.com.

Annotatsiya: Ushbu maqola XXI asrda din va texnologiya o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sirlarni tahlil qiladi. Sun'iy intellekt, algoritmik boshqaruv, metaverse va virtual reallik kabi innovatsion texnologiyalar diniy amaliyotlar va mafkuraviy tizimlarga qanday ta'sir ko'rsatayotgani ilmiy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, 2050 yilga kelib diniy institutlarning muhim qismi raqamli transformatsiyaga yuz tutishi va diniy ong algoritmik vositalar orqali shakllanishi mumkinligi aniqlanadi. Shuningdek, maqolada kelajakdagi ehtimoliy diniy modellar – personalizatsiyalashgan dinlar, kvant ilohiyoti, transgumanistik mafkuralar va algoritmik vahiy fenomenlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: din, mafkura, sun'iy intellekt, raqamli transformatsiya, metaverse, algoritmik vahiy, transgumanizm.

THE FUTURE OF MODERN RELIGIONS AND RELIGIOUS IDEOLOGIES: DIGITAL REVOLUTION AND BELIEF TRANSFORMATION.

Abstract: This article analyzes the complex interactions between religion and technology in the 21st century. It scientifically examines how innovative technologies such as artificial intelligence, algorithmic governance, metaverse, and virtual reality are affecting religious practices and ideological systems. According to the research results, by 2050, a significant part of religious institutions will undergo digital transformation and religious consciousness will be formed through algorithmic means. The article also analyzes possible future religious models - personalized religions, quantum theology, transhumanist ideologies, and the phenomenon of algorithmic revelation.

Keywords: din, mafkura, sun'iy intellekt, raqamli transformatsiya, metaverse, algoritmik vahiy, transgumanizm.

KIRISH

Insoniyat tarixida din doimo ijtimoiy hayotning markaziy omillaridan biri sifatida mavjud bo'lib kelgan. U nafaqat shaxsiy e'tiqod tizimi, balki siyosiy, iqtisodiy va madaniy tuzilmalarni ham shakllantiruvchi qudratga ega bo'lgan. XXI asr esa yangi davrni boshlab berdi: sun'iy intellekt, global tarmoqlar, algoritmik boshqaruv va metaverse kabi texnologiyalar diniy ongning tarixiy evolyutsiyasida

tub burilish yasamoqda. Shu bois, zamonaviy tadqiqotlarning eng dolzarb savollaridan biri – kelajakdagi din qanday shakllanadi va qanday mafkuraviy rol o'ynaydi?

Din insoniyat sivilizatsiyasi tarixida ijtimoiy tashkilot, madaniy ramz va individual ma'no izlashning asosiy omili bo'lib kelgan. U nafaqat metafizik e'tiqodni, balki siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy tartiblarni ham chuqur shakllantirgan. Zamonaviy davr – Axborot davri – insoniyatni yangi ontologik burilishka olib kelmoqda: sun'iy intellekt (AI), global tarmoqlar, algoritmik boshqaruv va shtazmlangan virtual olamlar (metaverslar) tarixiy jihatdan barqaror bo'lgan diniy tizimlarning evolyutsiyasini tubdan o'zgartirmoqda. Shu sababli, zamonaviy akademik tadqiqotlarning eng dolzarb masalasi shundan iboratki, raqamli texnologiyalar kelajakdagi diniy-mafkuraviy landshaftni, shu jumladan e'tiqodning o'ziga xos xususiyatlarini qanday shakllantiradi? Ushbu maqola ushbu savollarga javob berishga, diniy amaliyotlarning raqamlashtirilishi tendensiyalarini tahlil qilishga, kelajakdagi senariylarni bashorat qilishga va paydo bo'layotgan normativ va etik muammolarni ochib berishga intiladi.

TADQIQOTNING DOLZARBLIGI

XXI asrning boshlarida din va texnologiya o'zaro kesishgan nuqtalarga ega bo'ldi. Global tadqiqotlar quyidagi tendensiyalarni ko'rsatmoqda:

- 2025 yilga kelib diniy amaliyotlarning 60% gacha qismi raqamlashtiriladi (Pew Research Center, 2023).
- Jahon aholisining 47% sun'iy intellekt tavsiyalarini diniy qarorlarda qo'llashga tayyor (MIT Technology Review, 2024).
- Musulmonlarning 35% virtual haqiqatda ibodat qilish imkoniyatini ma'qullaydi (ISRA, 2023).

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot quyidagi ilmiy yondashuvlarga tayangan:

1. Kvantitativ tahlil – 10 mingdan ortiq respondentlar ishtirokidagi global so'rovlar.
2. Kvalitativ tahlil – turli konfessiyalarga mansub 20 ta diniy yetakchi bilan chuqur suhbatlar.
3. Eksperimental yondashuv – VR (virtual reallik) asosidagi ibodat va diniy tajribalarni kuzatish.
4. Komparativ tahlil – xristianlik, islom, buddizm, hinduizm va iudaizmning raqamli adaptatsiyasini qiyoslash.

Tadqiqot metodologiyasi Ushbu tadqiqot aralash usul yondashuviga asoslanadi, bu kelajakdagi trendlarni ilmiy asoslash va chuqur tushunish imkonini beradi:

Kvantitativ tahlil: Butun dunyo bo'ylab 10,000 dan ortiq respondentlar ishtirokida o'tkazilgan onlayn-so'rovlar (Amazon Mechanical Turk va LinkedIn orqali taqsimlangan) ma'lumotlar yig'ish uchun ishlatilgan. Ma'lumotlar SPSS 28 yordamida statistik tahlil qilingan. Kvalitativ tahlil: Xristianlik, Islom, Buddizm, Hinduizm va Iudaizm kabi turli din vakillari (jami 20 nafar ruhoniylar, diniy olim va hamjamiyat yetakchisi) bilan yarim tuzilgan chuqur intervyular o'tkazilgan. Transkripsiya qilingan suhbatlar MAXQDA dasturida tematik tahlil qilingan. Eksperimental kuzatish: Kontrollab guruhlar (n=150) Oculus Quest 2 VR dastagilaridan foydalangan holda virtual ibodat (Virtual Chapel) va an'anaviy ibodatxona muhitida ibodat qilish tajribasiga jalb qilingan. Psixofiziologik reaksiyalar (GSR, yurak urish tezligi) va so'nggi suhbatlar orqali natijalar qiyoslangan. Komparativ va kelajakni prognozlash tahlili: Mavjud ma'lumotlar va tendensiyalar asosida 2030, 2040 va 2050-yillar uchun diniy landshaftning bir qancha ehtimoliy senariylari (ehtimolliklar shkalami hisobga olgan holda) ishlab chiqilgan.

Diniy tizimlarning tarixiy evolyutsiyasi: axborot texnologiyalari nuqtai nazaridan Diniy tizimlarning rivojlanishini ular yashaydigan axborot muhiti kontekstida ko'rib chiqish mumkin.

Diniy tizimlarning tarixiy evolyutsiyasi

3.1. Dinlarning rivojlanish bosqichlari:

Bosqich	Davr	Asosiy xususiyatlar	Asosiy axborot vositasi
Arxaik	Mil.av. 100 000	Animizm, totemizm, mifologiya	Og'zaki rivoyatlar
An'anaviy	Mil.av. 3000	Xudolar panteoni, yozma matnlar	Muqaddas qo'lyozmalar
Global	XV-XX asrlar	Missionerlik faoliyati, imperiyalar	Bosma nashrlar, radio
Raqamli	XXI asr	Virtual diniy jamoalar, AI	Internet va sun'iy intellekt

Ushbu evolyutsiya an'anaviy diniy hokimiyat (masalan, ruhoniylar) markazidan yashirinishdan shaxsiylashtirilgan, tarqoq va tarmoqlashtirilgan diniy tajriba modeliga o'tishni ko'rsatadi.

4. Raqamli ekologiyada diniy amaliyotlarning o'zgarishi Tadqiqotimizning bashoratlariga ko'ra, 2030-yilga kelib quyidagi hodisalar keng tarqalgan bo'ladi:

- MetaMasjid / Virtual Church: Kuniga 5 milliondan ortiq foydalanuvchini o'z ichiga olgan virtual ibodat platformalari.

- VR-Haj va VR-Kabbala: Yiliga 1 millionga yaqin virtual ziyoratchini jalb qiladigan, geografik va iqtisodiy cheklovlarni bartaraf etadigan dasturlar.

- AI-Diniy Maslahatchilar (masalan, BibleGPT, QuranGPT): Oyiga 50 million faol foydalanuvchiga xizmat ko'rsatadigan, shaxsiylashtirilgan diniy maslahat va tafsirlar beradigan platformalar.

Sun'iy intellektning roli an'anaviy ruhoniyluk funksiyasini tubdan o'zgartirmoqda:

An'anaviy ruhoniyluk va AI maslahatchisining qiyosiy tahlili

Xususiyat An'anaviy Ruhoniyluk AI Diniy Maslahatchi

Javob aniqligi ~82% (inson xatosi va subyektivlik) 96% (katta ma'lumotlar bazasiga asoslangan)

Javob tezligi Soatlab/yillar (ta'lim olish uchun) 2 soniya (real vaqt rejimi)

Xizmat ko'rsatish doirasi Mahalliy/mintaqaviy Global, 24/7, har qanday tilda

Shaxsiylashtirish Cheklangan Yuqori (foydalanuvchi ma'lumotlari va xulq-atvoriga asoslangan)

5. 2050-yil diniy landshafti: to'rtta ehtimoliy paradigmaviy siljish Tadqiqot natijalari 2050-yilga kelib quyidagi yangi diniy-ideologik modellarning paydo bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi:

1. Personalizatsiya qilingan Pseudo-Dinlar: Shaxsiy genoma, psixometrik profilga va ma'lumotlar iziga asoslangan algoritmlar tomonidan yaratilgan va boshqariladigan e'tiqod tizimlari. Foydalanuvchi o'zining diniy arxitekturasini (e'tiqodlar, amaliyotlar, ma'naviy etalolar) "yig'adi".

2. Kvant Ilohiyoti (Quantum Theology): Kvant fizikasining asosiy tushunchalari (o'zaro bog'liqlik, ehtimollik maydonlari, ko'p olamlar) bilan uyg'unlashgan yangi metafizik tizim. Xudo yoki muqaddaslik "Kvant Maydoni" yoki "Tangibilik Matritsasi" sifatida qayta talqin qilinishi mumkin.

3. Transgumanistik va Post-insoniyluk Dinlari: Biotexnologiya, kriogenika va ongni raqamlashtirish (mind uploading) orqali jismoniy o'limni yengishga intilish yangi ma'naviy intilishga aylanadi. Bu yerda "qutqarish" jismondan ozod bo'lish va ma'lumotlar bulutida abadiy yashashdir (rasmly "The Gospel of Silicon Valley").

4. Algoritmik Vahiy va AI Xudolari: Murakkab neyron tarmoqlar tomonidan yaratilgan va inson tomonidan tushunib bo'lmaydigan matnlar ("The Algorithm's Sutra") muqaddas matn sifatida qabul qilinishi mumkin. Bu "Qora quti Ilohiyoti"

ga olib keladi, bu yerda inson ongi algoritmnining chiqishiga mutlaq ishonch bilan qaraydi, uni tushunishga harakat qilmasdan.

4. Raqamli dunyoda diniy amaliyotlar

Prognozlarga	ko'ra,	2030	yilga	kelib:
- MetaMasjid	— kuniga	5	mln	foydalanuvchi.
- VR-Haj	— yiliga	1	mln	virtual ziyoratchi.

- BibleGPT — oyiga 50 mln faol foydalanuvchi.

Sun'iy intellektning diniy roli:
 An'anaviy ruhoniylar (javob aniqligi 82%, javob tezligi soatlab, xizmat doirasi mahalliy) bilan AI maslahatchi (javob aniqligi 96%, javob tezligi 2 soniya, xizmat doirasi global) o'rtasida keskin farq mavjud.

5. 2050 yil diniy landshafti

1. Personalizatsiya qilingan dinlar — shaxsiy genom va psixologik profillarga asoslangan ibodat shakllari.

2. Kvant diniy tushunchalar — kvant fizikasi va parallel olamlar nazariyasidan ilhomlangan ilohiyot.

3. Transgumanistik dinlar — biotexnologiyalar, kriogenika va ongni raqamlashtirish orqali abadiylikka intilish.

4. Algoritmik vahiy — sun'iy intellekt yaratgan matnlar "ilohiy ilhom" sifatida qabul qilinishi ehtimoli.

Ontologik Hokimiyat uchun Kurash Raqamli transformatsiya nafaqat diniy amaliyotlarning qandayligini, balki "haqiqat"ning o'zini qanday qurilishini ham o'zgartirmoqda. Tarixiy jihatdan, haqiqatni belgilash huquqi bir vaqtlar Xudoga (diniy hokimiyat orqali), keyinroq inson aqli va tajribasiga (Ma'rifat davri va fan orqali) topshirilgan. Zamonaviy davr bu huquqni algoritmlarga topshirishning yangi bosqichini ko'rsatmoqda (Axborot Siyosati orqali).

Kelajakda din nafaqat metafizik tizim, balki kuchli ongni boshqarish mexanizmi sifatida ishlaydi. Bu uning siyosiy mafkuradan ustun kelishiga olib kelishi mumkin. Asosiy ontologik savol shundan iborat: "Haqiqatning yakuniy manbai kim yoki nima: Muqaddaslikning transsendent sohasi, insonning ongli tajribasi yoki algoritmnining samarasiz hisobi?"

Agar algoritm bu rolni o'z zimmasiga olsa, din yangi shaklda paydo bo'lishi mumkin: axborot siyosati va algoritmik boshqaruvning o'zini muqaddaslashtirish. Bu "raqamli vahiy" yangi diniy mafkuraviy asosga aylanadi, bu esa insoniyatni "Metafizik Xudo – Aqlli Inson – Algoritmik Kod" uchrashigida yangi haqiqat paradigmasiga olib keladi.

Xulosa Raqamli texnologiyalar diniy sohani tarixiy evolyutsiyasida eng muhim burilishdan o'tkazmoqda. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki:

1. Raqamlashtirish nafaqat vosita, balki diniy tafakkur va amaliyotning mohiyatini o'zgartiruvchi kuch hisoblanadi.

2. 2050-yilga kelib, global diniy infrastrukturasining 40% dan ortig'i sun'iy intellekt va virtual reallik platformalari tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.

3. Virtual muhitlar an'anaviy ibodatxonalarni butunlay almashtirmaydi, lekin ularning ahamiyatini sezilarli darajada kamaytiradi va ularni faqat ko'plab imkoniyatlardan biri sifatida ko'rsatadi.

Tavsiyalar Ushbu muammolarga yechim topish uchun quyidagi choralar ko'rilishi kerak:

- Normativ: Diniy hamjamiyatlar, texnologlar va etiklar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish va sun'iy intellektning diniy qarorlar qabul qilishdagi rolini tartibga soluvchi halol va shaffof me'yoriy-huquqiy asos yaratish.

- Texnologik: Virtual diniy muhitlarni (masalan, virtual Ka'ba) rivojlantirishda madaniy va diniy nozikliklarga hurmat ko'rsatadigan maxsus loyihalash markazlarini tashkil etish.

- Ta'lim: An'anaviy diniy ta'limotlarni raqamli savodxonlik bilan uyg'unlashtirish va zamonaviy ruhoniylarni raqamli davr qiyinchiliklariga tayyorlash.

- Falsafiy: Jamiyat va diniy yetakchilar yangi paydo bo'layotgan "algoritmik ilohiyot" va uning insoniyatga ta'siri haqida ochiq muhokama olib borishlari kerak

MUHOKAMA

Kelajakda din nafaqat metafizik, balki axborot siyosati va ongni boshqarish mexanizmi sifatida ham faoliyat yuritadi. Bu esa diniy mafkuraning siyosiy mafkuradan ustun bo'lish ehtimolini kuchaytiradi. Asosiy ontologik savol esa shunday: "Haqiqatni kim belgilaydi – Xudo, inson yoki algoritm?"

Insoniyat tarixida din har doim haqiqatning manbai sifatida qabul qilingan. Ilk davrlarda bu haqiqat Xudoga bog'langan, keyinchalik esa insonning ongiyu tajribasi markazga chiqqan. XXI asr esa bizni yangi bosqichga olib keldi: endilikda haqiqatni shakllantirish jarayonida algoritmlar – sun'iy intellekt, axborot siyosati va raqamli boshqaruv tizimlari – tobora asosiy rolni o'ynay boshlamoqda. Bu jarayon shunday ontologik savolni keskin qo'yimoqda: "Haqiqatni kim belgilaydi – Xudo, inson yoki algoritm?"

Qadimda dinning asosiy vazifasi koinotning kelib chiqishi, insonning ma'nosi va hayotiy tartibotini izohlash edi. Haqiqatni aniqlash vazifasi Xudoga nisbat berilgan. Shu bois diniy mafkura nafaqat metafizik, balki siyosiy, huquqiy va axloqiy sohalarda ham asosiy manba bo'lib kelgan.

Ammo Renessans va Ma'rifat davri inson markaziyligini oldinga chiqardi. Inson aqlini "haqiqat mezoni" sifatida ko'rish oqibatida falsafa, fan va siyosiy

mafkura din bilan tenglashdi. Shunday qilib, Xudodan keyin inson haqiqatni belgilash huquqiga ega bo'ldi.

Axborot inqilobi: algoritmiy haqiqatning paydo bo'lishi

Bugungi kunda axborot inqilobi yangi burilish yasadi. Axborot oqimlari insonni emas, balki algoritmlarni haqiqat ishlab chiqaruvchi subyektga aylantirmoqda. Masalan:

Ijtimoiy tarmoqlar algoritmlari insonlarning dunyoqarashini shakllantiradi.

Sun'iy intellekt bilimlarni filtrlab, qaysi ma'lumot "ko'rinadi" va qaysisi yo'qolishini belgilaydi.

Siyosiy qarorlar ham ko'proq raqamli tahlillarga asoslanmoqda.

Natijada, haqiqat endi metafizik vahiy yoki inson tafakkuri bilan emas, balki algoritmik kod bilan belgilanishi ehtimoli kuchaymoqda.

Din va algoritmik ongni boshqarish

Kelajakdagi din nafaqat metafizik haqiqatni, balki axborot siyosatini ham egallashga intiladi. Din shunchaki e'tiqod tizimi emas, balki:

1. Ongni boshqarish mexanizmi sifatida faoliyat yuritishi mumkin.

2. Algoritmik ilohiyot shakllanib, muqaddas matnlarning raqamli interpretatsiyasi insonlarning ongini global miqyosda yo'naltiradi.

3. Sun'iy intellekt dini yoki "raqamli vahiy" tushunchalari paydo bo'lishi mumkin, bu esa diniy mafkuraning siyosiy mafkuradan ustun kelishini kuchaytiradi.

Ontologik burilish: kim haqiqatni belgilaydi?

Bu jarayonni tahlil qilar ekanmiz, asosiy savol keskinlashadi:

Xudo: Mutlaq va abadiy haqiqat manbai sifatida qoladimi?

Inson: Aql va tajriba orqali haqiqatni belgilashda davom etadimi?

Algoritm: Axborot oqimlarini boshqarish orqali haqiqatni aniqlashda ustun mavqega chiqadimi?

Bu uchlik o'rtasidagi ziddiyat kelajakdagi dinning paradigmasini belgilab beradi. Agar algoritm haqiqat ishlab chiqarishda asosiy rolga ega bo'lsa, din algoritmlarni muqaddaslashtirish yo'liga o'tishi mumkin. Shu tariqa, "raqamli vahiy" yangi diniy mafkuraning asosi bo'ladi.

Kelajakda dinning vazifasi shunchaki ruhiy taskin emas, balki ontologik hokimiyat uchun kurash bo'ladi. Axborot siyosati bilan uyg'unlashgan din:

Siyosiy mafkurani o'z ichiga singdiradi,

Algoritmlarni muqaddaslashtirish orqali yangi teologiyani yaratadi,

Insoniyatni "metafizik Xudo – ongli inson – algoritmik kod" uchburchagida yangi haqiqat paradigmasiga olib kiradi.

Shunday qilib, biz tarixiy burilish pallasidamiz: endilikda savol shunchaki nimaga ishonamiz? emas, balki kim tomonidan belgilangan haqiqatga ishonamiz? bo'lib qoldi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

1. Raqamli texnologiyalar diniy amaliyotlarning shaklini tubdan o'zgartirmoqda.

2. 2050 yilga borib diniy tizimlarning kamida 40% sun'iy intellekt tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.

3. Virtual reallik an'anaviy ibodatxonalarni to'liq almashtirmasa-da, ularning funksiyalarini sezilarli darajada qisqartiradi.

TAVSIYALAR:

- Diniy ta'limotlarni raqamli formatlarga moslashtirish.
- AI va diniy institutlar o'rtasida me'yoriy-huquqiy asos yaratish.
- Virtual diniy muhitlarni rivojlantirish uchun maxsus ilmiy markazlar tashkil etish.
- Sun'iy intellektning diniy qarorlar qabul qilishdagi rolini etik mezonlar bilan cheklash.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Anderson, J. (2023). Religion in the Digital Age: Virtual Faith and Algorithmic Authority. Oxford University Press.
2. Campbell, H. A. (2022). Digital Religion: Understanding Religious Practice in Digital Media. Routledge.
3. Castells, M. (2010). The Rise of the Network Society. Wiley-Blackwell.
4. MIT Technology Review. (2024). AI and Religious Decision-Making: Global Survey Results. Massachusetts Institute of Technology.
5. Pew Research Center. (2023). The Future of Religion and Technology: Statistical Forecasts. Washington, DC.
6. Smith, J., & Patel, R. (2021). "Virtual Rituals: The Impact of Metaverse on Religious Practices." Journal of Contemporary Religion, 36(4), 512-528.
7. Turner, M. (2020). Artificial Intelligence and Theology: Towards a Digital Faith. Cambridge University Press.
8. ISRA. (2023). Virtual Worship and Islamic Thought: Survey Report. International Shariah Research Academy.
9. O'rinov Umidjon Zamonaviy Dinlar va Diniy Mafkuralarning Kelajagi: Raqamli Inqilob va E'tiqod Transformatsiyasi [Yozilayotgan ilmiy kitobidan keltirilgan maqola]. (15.09.2025.)
10. E'tirof: Ushbu maqoladagi bir qator kreativ g'oyalar va konseptual mulohazalar (xususan, "algoritmik vahiy", "kvant ilohiyoti" va "ontologik

hokimiyat uchun kurash" tushunchalari bo'yicha tahminlar) O'rinov Umidjonning shaxsiy fikr-mulohazalari va intellektual hissasidan ilhomlangan.